

PARETO'YU OKUMAK MANTIKLI OLMAYAN DAVRANIŞ VE SEÇKİNLER TEORİSİ

Çağatay SARP*

Özet

Klasik sosyolojinin önemli kuramcılarında olan Pareto, insan davranışlarının birçoğunun mantık dışı olarak gerçekleştiğini iddia etmektedir. Bu davranış türünün arka planında belirleyici olan bazı tortuların bulunduğunu, bu tortuların da bir takım türevler ile meşrulaştırıldığını söylemektedir. Kendince kategorize ettiği tortuların bir kısmının toplumu yöneten seçkin grupların yer değiştirmesinde de etkili olduğunu anlatmaktadır. Mantıklı olmayan davranışın belirleyicisi olan tortular Pareto'nun temel siyaset kuramını da ortaya koymasına yardımcı olmuştur. Pareto'nun temel siyaset kuramında iktidar meselesi doğrudan seçkinlerin dolaşımıyla ilişkilendirilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Pareto, mantıklı olmayan davranış, seçkinler, tortular, türevler.

READING PARETO – NON-LOGICAL ACTION AND ELITE THEORY

Abstract

Pareto, one of the major theorists of classical sociology, argues that many of the human action are realized as non-logical. He says that some of the residues are found in background of this type of behavior which are legitimated by some derivatives. of the residues are also effective for circulation of the governing elite groups of society. , which are the determinatives of non-logical behavior, are also helped to put forth his basic political theory. Pareto's basic theory of politics are directly associated with the circulation of elites.

Keywords: Pareto, non-logical action, elites, residues, derivatives.

Giriş

Kabil'in Habil'i kıskançlık yüzünden öldürmesiyle başlayan mantıklı olmayan davranış türü hırs, değerler, tutku, inanç gibi kavramlar ekseninde insanlık tarihi boyunca sürüp gitmiştir. Yunan mitolojisinde Truvalı Paris'in Sparta Kraliçesi Helen'e olan aşkı ile sembolize edilen aşk uğruna girilen savaflara misalen Hun imparatoru Attila'nın Galya Seferine dair rivayetler de eklenebilir. Sezar'ın ve sonrasında Marcus Antonius'un efsanevi Mısır kraliçesi Cleopatra'ya olan zaafı yüzünden yaptıkları ile bu süreçte yaşanan iktidar mücadeleleri ve nihayetinde

* Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, e-mail: cagataysarp@hotmail.com

hırslarına yenik düşen Cleopatra'nın intiharı ise nerden bakılırsa bakılınsın benzer türden davranışları anlatır.

Şüphesiz ki mantıklı olmayan davranış türü sadece iktidar sahipleri üzerinden anlaşılacak bir fenomen değildir. Bu davranış türü fert fert bütün toplumla ilişkilidir. Ancak mesele iktidara dairse görünürdeki sebep ne olursa olsun seçkinlerin yer değiştirmesi ve sıradan insanların sömürülmesiyle devam eden süreçte mantıklı olmayan davranış ile seçkinler kuramı arasında bir bağlantı da göze çarpmaktadır.

Bütün bu nüansları teferruatlı olarak izah eden Vilfredo Frederico Damaso Pareto'nun (1848 – 1923) sosyolojik kuramlarına ve düşüncelerine değinmeden önce çalışmamıza biyografisiyle ilgili birtakım bilgilere yer vererek başlamak O'nu kendi gerçekliği içinde anlayabilmek adına daha faydalı olacaktır.

İtalyan bir sığınmacı baba ile Fransız bir annenin çocuğu olarak Fransa'da dünyaya gelen Pareto, 1858 yılında kendi yurdu olan İtalya'ya giderek Torino Üniversitesi Politeknik Enstitüsü'nde mühendislik eğitimi görmüştür ve yirmi yıl boyunca bir demiryolu şirketinde mühendis olarak çalışmıştır. Pareto'nun mühendislik ve matematik eğitimi almış olmasıyla fen bilimlerindeki teknikleri sosyal araştırmalar üzerinde uyarlama çalışmaları ve bilhassa çalışmalarında hep bir arayış içinde olduğu denge kavramını ekonomik ve siyasal kuramı üzerinde ifade etme çabası arasında ciddi bir bağ olduğu düşünülmektedir (Slattery, 2011: 87). O'nun sosyolojisindeki kanun arayıcı pozitivist yaklaşımının arka planı ile ekonomik, sosyal ve siyasal hayattaki gelgitlerin ve iniş çıkışların çalışmalarında hep bir denge unsuru çevresinde izah edilmesi hakikaten de almış olduğu mühendislik eğitimine ve dolayısıyla pozitif ilimlere işaret edebilir.

1880'li Yıllarda demokrasi ve liberalizm yanlısı olarak Floransa'da Adam Smith Derneği ile birlikte hareket edip İtalya'da devlet sosyalizmine, kayırmacılığa ve militarist uygulamalara karşı faaliyetlere katılmıştır. Sonrasında Maffae Pantaloni'nin “Saf Ekonominin Prensipleri” adlı kitabından yola çıkarak Walras, Cournot ve Edgeworth'ün çalışmalarını inceler. Saf ekonomi, matematiksel ekonomi ve ekonomi kuramının çeşitli alanlarında çalışır ve çok sayıda araştırma yayımlar. Daha sonra Walras'ın etkisiyle Lozan Üniversitesi'ne ekonomi politik profesörü olarak atanır. Ekonomi çalışmaları 1912'ye kadar devam eder ve sonrasında sadece sosyoloji ile ilgilenir. 1916'da Floransa'da “*Trattato di Sociologia Generale*”, 1917 ve 1919'da Paris ve Lozan'da “*Tratie de Sociologie Generale*”, 1921'de Milano'da “*Transformazioni della Democrazia*” adlı sosyolojik çalışmaları yayımlanır (Aron, 2000: 386-387).

Biyografisine genel olarak göz gezdirildiğinde Pareto'nun çalışmaları üzerinde seçkin bir aileden gelmesinin ve seçkinleri iyi tanıyor olmasının, ailesinin devletin en üst yönetici sınıflarıyla olan yakın ilişkilerinin, ailesinin ve kendisinin siyasi

duruşunun etkileri muhakkaktır. Ayrıca mühendisliğin, iktisatçılığın, yaşadığı dönemin İtalya'sının ve Britanya'nın siyasi yapısının ve döneme damgasını vurmuş fikri akımların izleri de hissedilmektedir.

Mühim bir iktisatçı, matematikçi ve sosyolog olan Pareto'nun eserlerine dair Türkiye'de sosyoloji literatürü kapsamında yaptığımız araştırmaya göre sadece "Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü" nün günümüz Türkçesine çevrilmiş olduğunu, "Sosyalist Meslekler" adında bir diğer eserininse 1923 senesinde Hüseyin Cahid tarafından eski Türkçe tercümesinin yapıldığını ifade edebiliriz. Şuanda tabii olarak bu kitaplardan sadece ilkinin piyasada bulmanın mümkün olduğunu da eklemek lazımdır.

Çalışmamızda Pareto'nun mühim üç kitabının İtalyancadan İngilizceye tek bir kitap halinde çevirisi olan "*Sociological Writings*" isimli eserden ve Türkçe çevirisi mevcut olan "Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü" adlı kitabından sıklıkla faydalandığımızı en baştan belirtmek gerekir. Makalemizin önemini ise, Türkçe yayınlanan kimi sosyoloji kitaplarında ve bazı makalelerde ancak sınırlı bir alanda yer bulan Pareto'nun fikirlerini daha yakından analiz etmeye katkı sağlaması bakımından ifade edebiliriz.

Sosyoloji Anlayışı ve Yöntemi

Klasik dönem sosyologlarından Comte, Weber, Durkheim ve Spencer ile benzeşen ve farklı tarafları araştırmacılarca yıllardır söylenegelen Pareto, kimi zaman da çalışmalarında bu düşünürlere atıfta bulunup eksiklikleri ve yanlışlıkları olduğunu ifade etmekten çekinmeyen bir tarza sahiptir. Buna ilaveten O, kendince izlediği bir yöntemi ve daha önce söylenmemiş ya da yeterince açık olarak ifade edilmemiş bir takım görüşlerin dillendiricisi ve yaşadığı dönemde toplumsal davranış üzerine söyleyecek sözü olan bir sosyolog. Fikirlerine ve kuramlarına girmeden önce sosyoloji tanımıyla işe başlamakta yarar vardır.

Toplum hayatı birçok çalışmaya konu olmuştur. Bunlardan bazıları ise bu konu içinde uzmanlaşmıştır. Mesela hukukla, tarihle, ekonomi politikle ve dinler tarihiyle ilgili çalışmalar ve daha niceleri... Öyle bir çalışmalar grubu da vardır ki diğer kategorileri de kucaklar ve sadece bağımsız tek bir form olarak belirmez, diğer çalışmaların senteziyle yeni bir form olmayı ve toplumu bütün olarak ele almayı başarır. İşte bu çalışma şekline sosyoloji denilebilir (Pareto, 1966: 167).

Bu tanım mühendislikten iktisatçılığa, iktisatçılıktan da toplum davranışlarını anlama gayretiyle sosyolojiye yönelmiş ve toplumu bir bütün olarak ele almanın gerekliliğine inanan bir düşünür için sosyolojik bakış açısından önemlidir.

Sosyolojinin bir bütün olarak toplumu ele alışı nasıl olmalıdır? Geçmiş dönemlerde – Comte ve Spencer'ın sosyolojisinde de aynen geçerli olduğunu iddia ettiği gibi – sosyolojinin çoğunlukla dogmatik olarak sunulduğunu düşünür. Bu bağlamda

inanç ekseninde hareket edildiğinde varılacak neticeyi sorgular. İnancın tabiatı gereği kendi mutlak doğruları olduğunu, başka doğrular olabileceği fikrini bile kabul etmeyeceğini belirtir. “Bir Müslüman İncil üzerine yemin etmez, aynı şekilde bir Hıristiyan da Kur’an üzerine yemin etmez” cümlesiyle inanç sahibi insanlar için kendi inançları doğrultusundaki yolların iyi, diğerlerinin ise kötü olduğu gibi bir görüşü ifade eder. Ve nihayetinde ise bu anlatılanların, çıkış noktası dogmatik prensipler olan sosyolojik çalışmaların faydasız olarak nitelenmesi sonucunu doğurmayacağını da belirtmeden geçmez (Pareto, 1966: 171).

Pareto “*The Treatise*” adıyla İngilizceye çevrilen çalışmasında esas amacının fizik, kimya ve diğer pozitif bilimlerde olduğu gibi deneysel sosyolojiyi derinlemesine açıklamak olduğunu söyler (Pareto, 1966:172). Bunun gibi çalışmalarının birçok yerinde sosyolojiyi deneysel düzeyde irdeleme ve pozitif bilimlerde olduğu gibi genel yasalar aramak yönünde fikirler serdettiği görülür. Kendi görüşlerini ortaya koymaya başladığı zamana kadar pozitivist diyebileceğimiz yorumlara ve kuramlarına sahip olan düşünürleri yeri geldikçe eleştiriyor olsa da bizatihi ifade ettiği bir çok cümleden O’nun pozitivist tarafta olduğu su götürmez bir hakikattir. Bu konuyla alakalı olarak yine “*The Treatise*” adlı çalışmanın “Fiziki ve Sosyolojik Yasalar” alt başlığıyla yazılmış bölümünde aynen şu ifadeleri kullanır:

Bize göre bilimsel yasalar deneysel uygulamalardan başka bir şey değildir. Bu bağlamda ekonomipolitiğin veya sosyolojinin yasalarının diğer bilimlerin yasalarından bir farkı yoktur... Bütün bilimlerdeki yasaların da istisnaları muhakkak vardır (Pareto, 1966: 182).

Aslında Pareto’nun yasalarla aradığı şey dinamik bir tabiata sahip olan toplumsal dengeden başka bir şey değildir. Bu dinamizmden kasıt ise toplumsal değişimin kendisidir. Değişim süreçleri hep bir denge arayışının tezahürüdür.

O’nun bu dinamik denge anlayışının ilk izleri mühendislik tezinde bahsettiği maddenin hacminin genişleme ve daralmayla ilişkili karşı dengeleyici kuvvetler tarafından belirlendiği şeklindeki fikrinde görülmektedir. Bu iddiaya göre madde, dış etkenlerin varlığı göz ardı edildiğinde nispi bir denge halindedir. Ki bu denge anlayışını sosyolojik alana uyarladığında O’nun dengeyi tercih etmek adına değişime karşı olduğu neticesini çıkarmak da doğru değildir. Asıl işaret edilen husus karşılıklı etkileşim halinde olan dinamikleri anlamak ve değişimle yüzleşen toplumsal yapının iç bünyesindeki olası değişiklikleri öngörebilmektir (Turner, vd., 2010: 404).

Mantıklı ve Mantıklı Olmayan Davranış

Swingewood O’nun sosyolojisinin iki temel etrafında örüldüğünü söyler. Birincisi mantık çerçevesinde tümevarımı esas alarak deney-gözlem yöntemiyle uygulanan bilim anlayışıdır. İkincisi ise toplumu bir bütün şeklinde ele alıp, nesnel toplumsal

yapılar ve kurumlar esasından ziyade bu bütünü mantıklı olmayan toplumsal eylemin sentezi olarak analiz etmesidir (2010: 177-178). Tümevarım yöntemi, deney ve gözlem O'nun sosyoloji çalışmalarında kullandığı metotların tercihiyle alakalı unsurlardır. Bunların tercih edilerek sosyolojik çalışmaya imkân sağlanması bir yeniliği veya şahsa münhasırlığı ifade etmeyebilir. Ancak toplumsal davranışların mantıklı ve mantıklı olmayan davranışlar olarak ayrıştırılması ve toplumu mantıklı olmayan davranışların bir sentezi olarak ifade edebilme kuvveti Pareto'nun yaşadığı dönem için sosyolojiye yeni bir boyut kazandırmakla eşdeğerdir.

Fikirlerini anlatırken Antik Yunan'dan, Roma'dan, Osmanlı'dan, diğer doğu toplumlarından, dinlerden, yakın tarihten ve yaşadığı çağdan uzun uzun misaller vermektten geri kalmayan Pareto, mantıklı davranışlar ile mantık dışı davranışlar arasındaki farkı yine aynı yöntemi kullanarak ifade etmiştir. Bunun içinse nesnel ve öznel bakış açılarının önemine değinmiştir.

Bütün sosyal fenomenler iki görünüm altında anlaşılır: Görülen halindeki gerçeklikle ve birinin veya bir başkasının zihnindeki algılanışıyla. İlk görünüme objektif (nesnel) görünüm, ikinci görünüme subjektif (öznel) görünüm denilir. İş bu ayrım aynı alanda faaliyet gösteren laboratuardaki bir kimyacının eylemi ile sihir yapan bir şifacının eylemini sınıflandırmak istediğimizde önem arz eder. Yunanlı denizcilerin derin sularda kürek çekerek gemilerini hareket ettirmeleri ile hızlı ve güvenli bir yolculuk için Poseidon'a kurban admaları şeklindeki davranışları arasında fark vardır (Pareto, 1966: 183).

Bu yaklaşım tarzının öznellik ile ilgili kısmı Pareto'nun çağdaşı olan Edmund Husserl'in fenomenolojisini akla getirmektedir. Şüphesiz ki Husserl'in felsefesiyle başlayıp Alfred Schutz'un yorumcu sosyolojisiyle boyut kazanan fenomenolojik ekol Pareto'nun yazılarında ifadesini bulmuştur denemez. Ancak bu bağlamda Pareto'nun sosyolojisinde öznel bakış açısına vermiş olduğu önem de dikkate şayandır.

Pareto'nun sisteminin anlaşılabilmesi için mantıklı ve mantıklı olmayan davranış kavramlarının tam olarak açıklanması gerekmektedir. Mantıklı davranış araç-amaç arasında mantıklı bağ bulunan işleri anlatır. Öznel olarak kurguladığı şekildeki araç-amaç ilişkisi ile nesnel olarak gelişen araç-amaç ilişkisi arasındaki uyumun varlığını sergileyen davranışlar mantıklı olarak nitelenmektedir. Bunun tersi ise mantık dışı davranışları anlamaya ışık tutmaktadır (Samuels, 2012: 31).

Bu ayrımın sebebi sosyal fenomenin somut şekilde ifade edilebilmesinin zorluğudur. Ve bu ayrım mantık dışı davranışın toplum hayatındaki önemini anlaşıldığı ifade edilir. Tam da bu nokta da Pareto'nun karşısına önemli bir soru çıkmaktadır: Eğer mantık dışı davranış bu kadar önemliyse daha önceden bu konuya neden ilgi gösterilmemişti? Sorunun hemen ardından cevap da gelir: Aslında sosyal ve politik meselelerle ilgilenen yazarların çoğu bunu sezmişlerdi ama bu davranış şekli serpiştirilmişti ve muğlak olarak mevcuttu (1966: 215).

Mantıklı ve mantıklı olmayan davranış şekillerini ayırt etmek ve mantıklı olmayan davranışın alt kategorilerini açıklayabilmek için “*The Treatise*” adlı çalışmada bir tabloya yer verilmiştir.

Tablo 1: Mantıklı – Mantıklı Olmayan Davranış

		Davranışın mantıklı bir amacı var mıdır?	
		Nesnel Olarak (a)	Öznel Olarak (b)
I. Sınıf	Mantıklı Davranış		
	Nesnel amaç öznel amaçla aynıdır	EVET	EVET
II. Sınıf	Mantıklı Olmayan Davranış		
	Nesnel amaç öznel amaçtan farklıdır		
	1. Tür	HAYIR	HAYIR
	2. Tür	HAYIR	EVET
	3. Tür	EVET	HAYIR
	4. Tür	EVET	EVET
3a, 4b: Eğer özne tanırsa nesnel amacı kabul edebilir			
3b, 4b: Eğer özne tanırsa nesnel amacı kabul etmeyebilir			

(Pareto, 1966: 184)

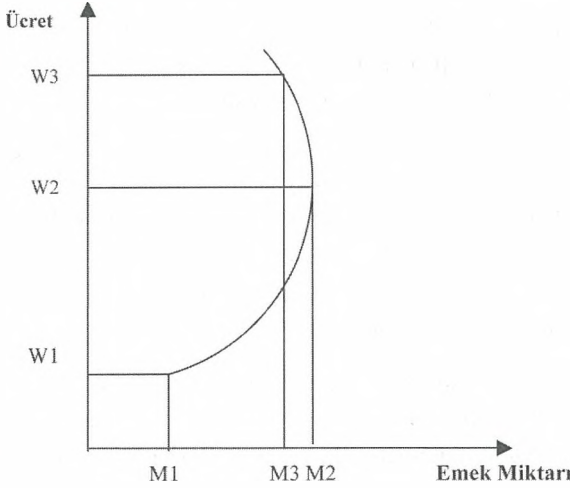
Yukardaki tabloya göre hayır-hayır türü davranışlar amaçlarla araçlar arasında hiçbir bağ bulunmadığını gösterir. Bunlar Pareto tarafından gelenek ile kibarlığın gerektirdiği davranışlarla açıklanabilir. Ancak insanların davranışlarını haklı kılmak için sıklıkla sebepler ürettikleri görülür, bu durumdaysa davranışları ikinci türe geçer (1966: 185). Bu davranış türünde nesnel ve öznel olarak mantıklı bir taraf bulunmaz ve oldukça seyrek görülür.

İkinci türde nesnel olarak araç-amaç ilişkisi yoktur ancak öznel olarak vardır. Yani davranışın bilinçteki amacı ve belli bir amaca ulaşabilmek için başvurulmuş ilmi – reel metotlar dışındaki inanca dayalı uygulamalar bu sınıfa girer. Buradaki inançtan kasıt doğüstü olan dini ve/veya batıl olarak nitelenebilecek bütün metafizik beklentilerdir. Misal olarak; bir amacın gerçekleşmesi için adakta bulunmak, büyü-muska yaptırmak, yağmur duası vs. sayılabilir.

Üçüncü tür davranışlar nesnel olarak araç-amaç ilişkisi bulunan, öznel olarak ise böyle bir ilişkinin olmadığı davranış türleridir. Yani, nesnel olarak amaca ulaştırılacak araçların ne öncesinde ne de davranış esnasında öznel olarak düşünülüp kararlaştırılmadan uygulandığı türden davranışlardır. Misal olarak göze girecek bir

toz zerreciğini engellemek adına refleks olarak göz kırpmak gibi refleksif ve içgüdüsel davranışlar sayılabilirken dördüncü türde ise öznel ve nesnel olarak davranışların mantıklı bir amacı olmasına rağmen ortaya çıkan neticeye göre davranışlar mantık dışı olarak nitelenebilir. Yani öznel araç-amaç ilişkisiyle nesnel araç-amaç ilişkisi arasında bir uyumsuzluk ya da öngörülemez bir eksen kayması mevcuttur. Mantıklı olmayan davranış ayrımı içinde belki de en dikkat çekici olan bu türe misal olarak Aron, Bolşevik devrimcilerin halkın özgürlüğünü güvence alabilmek için devrim yapmayı amaçladıklarını ve sebeple şiddet kullandıklarını, sonrasında ise kuramda öngörülmeyle pratikte otoriter bir rejim kurmaya itildiklerinden bahseder (2000: 327).

Bu hususta Pareto'nun iktisatçı tarafını göz önünde bulundurarak konuyu iktisadi bir misalle, tam rekabet piyasasında emek arz eğrisiyle izah etmek de farklı bir bakış açısı sağlayabilecektir.

Şekil 1: Kısa Dönem Emek Arz Eğrisi

Kısa dönem emek arz eğrisi üzerindeki işaretlemelerden de anlaşılacağı üzere emek arz edenlere W_1 kadar ücret verildiğinde arz ettikleri emek miktarı M_1 kadar olmaktadır. Ücret W_2 'ye yükseltildiğinde sunulan emek miktarı M_2 seviyesine çıkmaktadır. Emek arz eğrisinin konumuzla ilgili kısmına ise ücretin W_3 seviyesine çıkarıldığında şahit olmaktadır. W_3 ücret düzeyi daha önce sunulan W_1 ve W_2 ücret düzeyinden yüksek olmasına rağmen bu ücret karşılığında sunulan emek miktarı önceki seviyelerin altında kalabilecektir. Zira çalışan kesimin kendince yeterli bir kazanç elde ettiğinde zamana dair bir takım ihtiyaçları, hayatı daha konforlu yaşama yönünde tercihi ya da inancı gereği dünya işlerinden belli bir noktadan sonra uzaklaşma eğiliminde olması muhtemel bir vaziyettir. Farklı kültürlerden

ve zamanlardan müteşekkil parametrelere göre değişiklik arz edecek oranlar ile çalışan kesim günlük belli bir saatlik çalışma karşılığında alacağı ücretten fazlası teklif edildiğinde daha fazla çalışmayı istemeyebileceği gibi, daha düşük ücrete daha az çalışmayı da tercih edebilecektir. Ya da yüksek ücret düzeylerinde çalışan kesimde evli çiftler için eşlerden birisinin aldığı ücrete kanaat edilecek ve eşlerden biri işi tamamen bırakıp ev işleriyle ve çocuklarla ilgilenmeyi tercih edebilecektir. Böylelikle ve benzer misallerle kısa dönemli emek arz piyasasında daha çok ücret vermek yöntemiyle daha fazla emek elde etmek isteyen işveren belli bir seviyeden sonra emek arzındaki düşüğe şahit olabilecektir.

İşveren açısından öznel ve nesnel araç amaç ilişkisinde mantıklı bir durum söz konusu iken netice itibariyle ortaya çıkan tablo mantıklı olmayan bir davranış türüne misal oluşturabilecektir. Kapitalist zihniyetin tabii olduğu öznel ve nesnel mantıklı davranış türü reelde mantıklı olmayan bir karşılık bulacak ve ciddi bir eksen kaymasının tezahürleri ile yüzleşilecektir. İleri seviyede seküler toplumlarda dahi benzer sonuçları veren bu tablo kişinin dünya ve din anlayışına paralel olarak kısa dönem arz eğrisinde çok daha farklı esneklik katsayıları sunabilecektir. Çalışmamızda dördüncü tür mantık dışı davranış bu eğri ile izah edilirken, daha çok dini inancın günlük hayata ve tutumlara etkisine vurgu yapmak ve seküler mantık ile inanç arasındaki ilişkiden faydalanmak amaçlanmıştır. Zira uluslar arası bir işletmenin ileri seviyede seküler bir toplumda faaliyet gösteren bir şirketinde ücret-mesai politikası, farklı inanç iklimine sahip başka bir toplumda faaliyet gösteren diğer bir şirketinde farklı kırılma noktaları sunabilecek ve mantıklı bir ücret artışı eylemi orta vadede mantık dışı sonuçlar sağlayabilecektir.

Dinin insan zihninde aldığı şekillere göre bu tablodaki eğrinin işaret ettiği ücret-emek ilişkisi çok daha farklı noktalara da ulaşabilecektir. Öyle ki bu duruma bir izahatı da Sabri F. Ülgener'in Osmanlı-Türk toplumu üzerine derin analizleri içinde bulmak mümkündür. Bâtınileşen bir tasavvuf anlayışının tevekkül kavramını çarpıtması, tevekkül edenin yaşadığı anın çocuğu (*ibnü'l vakit*) sayılırken kişiyi geçmiş ve gelecek bilincinin ötesine taşıyıp her türlü tedbirin uzağına çekmek suretiyle dünya gailinden azade kılması tam bir yokluk ve yoksullukla eşdeğerdir (2006: 90). Emek arz piyasası ile ilişkilendirilebilecek olan bu durum ise kısa dönem arz eğrisinde kültürden kültüre, inançtan inanca fark eden esneklik katsayısına etki eden faktörlerdendir.

Duygular, Tortular ve Türevler

İnsan davranışlarının çoğunun mantık dışı olduğu görüşünden hareketle davranış türleri üzerine bir kuram oluşturmaya çalışan Pareto'nun mantık dışı davranışları açıklamak için kullandığı iki temel kavramın adıdır tortular ve türevler. Çoğu zaman tortularla karıştırılan veya birbiri yerine kullanılan duygular ise tortuların arka

planındaki etken olarak göze çarpar. Pareto, bu terimlerin ne için kullanıldığını şöyle izah etmektedir: “Duygular ve tortular gibi terimler aynen matematikte “kuvvet”in bir kolaylaştırıcı terim olduğu gibi sosyolojideki kolaylıklardır” (1966: 221).

Pareto'nun sosyolojisinde mantıklı davranış pozitif olarak nitelenirken, mantık dışı davranış tortularla ilişkilendirilmiştir. Tortuları değişmezliği esasının yanında türevlerin değişkenliği söz konusudur (Parsons, 1949: 201). Duyguları tortuların gerisinde, onların güçlenmesine katkı sağlayan etkenler olarak; tortuları ise tecrübeyi ve mantığı aşan, bilimsel dilin ötesinde ve doğal dile büyük bir özerklik sağlayan unsurlar olarak nitelemek mümkündür (Busino, 2000: 222). Bunun yanında “tortuları toplumun devamlılığını sağlayan duygu ve içgüdülerin dışavurumları” (Swingewood, 2010: 178) olarak tanımlayanlar da mevcuttur. Nur Vergin ise türevleri siyasal sistemle ya da toplumdaki diğer alt sistemler olan dini, ekonomik vb. sistemlerle ilintili görüşler ve kuramlar olarak nitelerken, tortuları da insanların ruh hallerine ilişkin sabit durumlar olarak anlatmaktadır (2008:124).

Bu düşünceler ışığında ve Pareto'nun sosyal denge konusunda yazdıklarını okumadan önce dahi tortular ve türevler ile ilgili tümevarımcıl bazı basit çıkarsamalar yapmak mümkündür. Eğer ki mantık dışı davranışlar değerler, inançlar ve duygular temelinde şekilleniyorsa bu davranışların ferdi unsurun ötesinde sosyal boyutta da etkilerinin olacağı kestirilebilir. Bu doğrultuda ferdi davranışı etkileyen tortular ve türevlerin sosyal sistemin dengesi üzerinde de etki sağlayacağını söylemek mümkündür.

Oldukça yaygın şekilde kabul gören bir görüşe göre Pareto'nun duygular ve içgüdüler gibi rasyonel olmayan etkenleri esas alması toplumsal değişimi ekonomik determinizmin rasyonel izahatının ötesine taşımasıyla Marksizme temelden bir itiraz olarak kabul edilmektedir (Ritzer, 2013: 45). Ancak her ne kadar Marksizme karşı ciddi eleştiriler yöneltse de Pareto'nun Marksist ekolden geldiğini ifade edip, alt yapı-üst yapı sistemini tortular ve türevler yaklaşımında kullandığına dair görüşler de mevcuttur. Bu görüşe göre aslolan alt yapıya karşılık tortular, nispi olan üst yapıya karşılık da türevler gelmektedir. Ki mantıklı olmayan davranış ve düşünce türleri burada alt yapının, yani tortuların bilgi sistemi olarak ifade edilir. Böylece tortulara gereken önem verilir ve toplumun asıl belirleyicisi ve yönlendiricisi olarak anılır (Aydın, 2010: 48).

Pareto duygulardan ve tortulardan bahsederken vatani için kendini feda eden insanın davranışından misal verir ve bu mantıklı olmayan davranış şekline dair bazı çıkarsamalar yapar.

1. Vatana bağlılık hareketleri ve bunları onaylayan, öven yaklaşımlar vardır.
2. İnsanlar kendilerini vatan için kurban etmektedirler ve bu davranışı teşvik eden, tortuların tezahürü olan duygulara sahiplerdir. Ancak bu duygu kavramı belirsizdir ve burada gerçeklikten öteye doğru bir hareket başlar...

3. Duygularının da olduğunu belirtmek yerine yapılan genel açıklama “çünkü duyguları vardı” şeklindedir. Hâlbuki eylem ile gösterilen sebep arasında bir ilişki olup olmadığını kesin olarak bilmezken bu “çünkü” ifadesi görünen sebeple eylem arasında ilişki olduğuna işaret ederek bizi gerçeklikten öteye götürür.

4. İnsanlar kendilerini vatanlarına kurban etmek gibi bir görevlerinin olduğuna inanır ve bu onların kendilerini niçin kurban ettiklerini açıklar. Ancak davranışın inancın bir neticesi olduğu varsayıldığı andan itibaren - ki öncesinde mantıklı davranış mantıklı olmayan davranışın yerinde bulunmaktadır- bu bizleri gerçeklikten çok uzaklara taşır (Pareto, 1966: 221).

Pareto'nun kendi cümlelerinde göze çarpan hususlar toplumun bazı mantık dışı davranışları onaylaması ve hatta onlardan övgüyle söz etmesidir. Bu durum insanlarda var olan bazı duyguları daha fazla teşvik edebilir. Duyguların davranışlar üzerindeki tesirlerinden bahsedilmeye başlanıldığında ise gerçekliğin sınırlarından öznel alana doğru bir yolculuk başlar. Kişinin bir şey veya ülkü uğruna kendi hayatını adanması konusunda öznel amaç ile araç arasındaki tutarlılık gerçeklikte mantıklı bir izahat bulamaz. Ve gerçeklikten uzaklaşılarak duyguların ve onların etkisiyle insan mentalitesinde yer etmiş tortuların mantık dışı davranışı gerçekleştirmede etkisi tezahür eder. Artık insan davranışında duyguların etkisi açıkça görülmektedir.

Pareto'nun sosyolojisinde merkeze yerleştirilmiş kavramlardan biri olan mantıklı olmayan davranışın arka planındaki tortular altı kategoriye ayrılmaktadır.

1. Birleşimler İçgüdüğü
2. Grupların sürekliliği-direnci
3. Duyguları davranışla açıklama eğilimi
4. Sosyallikle ilgili tortular
5. Bütünlük
6. Cinsel tortular (Pareto, 1966: 223-223)

Pareto'nun “*The Treatise*” adlı çalışmasında bu tortulara ayrı ayrı değinilir fakat ilk ikisine verilen önem bariz şekilde görülür.

“*The Treatise*”ın ikinci bölümünde birleşimler içgüdüğüyle alakalı olarak sosyal dengeyi sağlayan kuvvetlerin en büyüğü olduğu belirtilir. Kimi zaman komik ve saçma biçimlerde görünse de bu durumun onun öneminden bir şey götürmeyeceğini de bildirir. Ayrıca toplumun bütün kesimlerinde rahatlıkla görülebilecek olan bu tortunun medeniyetlere sebep olan hareketler arasında en güçlü olanı olduğu da ifade edilmektedir (Pareto, 1966: 224). Medeniyetlere sebebiyet verme cümlesinden de anlaşılacağı üzere bu tortunun yaratıcı ve yeni düzenler arayan özelliği ön plandadır.

Birleşimler içgüdüünün alt başlıklarından “sevilenle seilmeyenlerin birleşimi” bölümünde iyi şeylerin talihli olaylarla, kötü şeylerin ise talihsiz olaylarla kombinasyonu mevzuunda Osmanlı'dan da misal verilir. Psikoposlarca Kızıl (Kanlı) Sultan olarak adlandırılan II. Abdulhamid'in Ermeni İsyanını bastırması üzerine öfkeden köpürdüklerini ve mevcut devlet düzeni hilafında çalışan Jön Türklerin davalarında haklı olduklarını kanıtlamak için çok çaba sarf ettiklerini belirtir. Ancak zaman zuhur edip de Jön Türkler devlet yönetiminde söz sahibi olup 1910 yılında Ermeni İsyanlarını bastırınca Psikoposların söyleyecek sözlerinin kalmadığını anlatılır (Pareto, 1966: 225).

Yine bu konu altında olmak üzere belirli şeylere ve olaylara gizem atfetmekten bahsedilir. Ayrıca korkunç şeylerin sıra dışı olaylarla birleşimi olarak verilen alt başlıkta ise Roma Cumhuriyeti'ni yıkmak isteyenlerin kan içerek yemin etmeleri anlatılır. Devamında sebebi anlaşılamayan olaylara mantıklı sebepler arama içgüdüünden ve son olarak da birleşimlerin yeterliğine olan inançtan bahsedilir (Pareto, 1966: 226). Sonuncu inanca misal olarak ayna kırılması ve uğursuzluk getirmesi, bacaklarının arasından bakan bir çocuğun eve misafir getirmesi gibi...

Tortulardan ikincisi grupların sürekliliğiyle alakalı olanıdır. Bu tortu türü birinci ile ters yönde davranışları tetikler. Daha çok yeniliğe ve değişime karşı muhafazakar tutumlara işaret eder. İçinde yaşanan toplumla, sahip olunan aileyle, vatanla, dinle, tarihle ve gelenekle olan ilişkinim kuvvetine atıf yapar. Aidiyet duygusunu çeşitli tezahürleri bu tortuda göze çarpar (Pareto, 1966: 228-229).

Üçüncü kategori tortular duyguların ne şekilde dışa vurulacağı üzerinde dururken, dördüncü grup tortular sosyallikle alakalıdır. Dördüncü grupta özel toplumlardan, benzerlik ihtiyacından, merhametten ve acımasızlıktan, başkaları için kendini adamaktan, asketizmden ve hiyerarşi duygusundan bahsedilir. Burada özel toplumların dışındaki maddeler adından anlaşılmaktadır. Özel toplumlar ise insanların basit birlikteliklerin dışında dini, politik veya özel bir amaç için birliktelik yarattıkları gruplardır(Pareto, 1966:231).

Beşinci tür tortularda ferdin çıkarları için akılcı yöntemler takip etmek yerine kendini bencilce ortaya koyması durumunu, astların üstleriyle eşit olma isteğini ve birtakım dini duyguların etkisiyle kirlenmişlik karşındaki arınma ayinlerini-davranışlarını yaratan etkenler anlatılır (Aron, 2000: 350-351).

Pareto, altıncı tortu türü olan cinsellikle alakalı olarak, insan ırkı üzerinde güçlü şekilde etkisi olan kabaca cinsel arzuların kendi çalışmasıyla alakalı olmadığını belirtir. Üzerinde durulması gerekli konunun daha çok modern toplumlarda görülen davranışlara etken olan cinsel tortularla ilgili meseleler olduğunu söyler. Bunun devamında ise cinselliğe karşı tavrı almış dinsel öğeler ve kurumlar üzerinde durmuştur (1966: 236-237).

İnsan, tabiatı gereği mantıklı olmayan davranışlarını da mantıklı sebeplerle açıklama eğilimindedir. İşte Pareto'nun kuramındaki türevlerin işlevi de böyle ifade edilebilir. Türevlerle ilgili olarak insanların kendi öznel davranışlarını rasyonelleştirme araçları ve "insanların eylemlerine bir ölçüde rasyonel görüntü kazandırmakta kullandıkları düşünel meşrulaştırmalar veya ideolojiler" (Slattery, 2011: 88) gibi tanımlamalar yapılabilir. Pareto'nun sosyolojisinde türevleri tortulara karşılık geldiği bilinmektedir. Türevler tortuların üzerini örten, onların anlamını sağlayan ideolojilerdir. Buradan yola çıkarak ideolojilerin ne kadar bilim dışı olduğunu da anlatmaya çalışır (İnanç, 2005: 192).

Tercih edilmiş olan kelimeler ve vurgulanan kavramlar değişse de görülen odur ki, türevler tortuların peşi sıra gelir ve onların arkasını toplar. Böylece türevler mantıklı olmayan davranışı teşvik eden tortuları insanın kendi akıl düzeyinde ve topluma sunulmuş biçiminde daha kabul edilebilir ve anlaşılır hale getirmeye yarar. Meşrulaştırma ve rasyonel görüntü kazandırma türevlerin en belirgin özellikleridir. Ki rasyonellik çoğu zaman meşruiyeti de peşi sıra getirmektedir.

Yakın tarihte Amerika Birleşik Devletleri'nin müttefiklerini de yanına alarak Irak'ı işgali sözde Irak'taki nükleer silahları yok etmek, Irak'ı baskıcı Baas rejiminden kurtarıp Iraklılara demokrasi götürmek ve onları özgürleştirmek için yapılmıştı. Ancak neticede Irak'ta tek bir nükleer silaha bile rastlanmadığı, Iraklıların Baas rejiminin zulmüyle kıyaslanamayacak şekilde kendi kanlarına, gözyaşlarına ve bölünmüşlüğe mahkûm edildiği, işgalden önce amacına ulaşmamış uluslararası sermayenin Irak'ta istediği gibi hareket ettiği dünya kamuoyunun gözleri önüne alenen serilmiştir. İşte bu sömürgeci bir gücün nesnel olarak mantıklı olmayan hareketine yaratılmış en belirgin ve güncel türevlerden biridir. Bu türeve bakarak belirtilen dönemde hangi duyguların hâkim olduğunu da anlamak mümkündür.

Türevler "*The Treatise*"da dört grup halinde anlatılmıştır. İlki "bildirim" şeklindedir, bir davranışın bazı göreceli doğrular ve duygular ekseninde yapılması gerekliliğini anlatır. İkinci grup türevler çeşitli otorite türlerinin referans alındığı kalıntılardır ki bunlar gelenekler, alışkanlıklar ve bazı karakterler olabilir. Burada otorite türleri davranışın rasyonelitesine ve meşruiyetine ikna için kullanılmaktadır. Üçüncü grup türevler bazı ilkeler ve duygularla alakalı olarak sunulur ve konu anlatılırken bazı metafizik varlıkların iradelerine atf yapılır. Dördüncü grup türevler ise sözlü kanıtlar şeklinde ifade edilmiştir. Burada da mantıklı olmayan davranışların sözlü olarak tekrarlamalarla ve kandırmalarla rasyonel ve meşru olduğu yönünde sunulması söz konusudur. Ağırlık olarak siyasi söylemleri buna misal gösterir (Pareto, 1966: 241-242).

Seçkinler Kuramı ve Demokrasi Miti

"Atinalılar! Beni suçlayanların üzerinizdeki tesirini bilemiyorum; fakat sözleri o kadar kandırıcı idi ki, ben kendi hesabıma onları dinlerken az daha kim olduğumu unutuyordum..." sözleriyle başlar Sokrates'in Müdafası (Eflatun, 1999: 5).

Tarihte demokrasinin ideale en yakın uygulandığı iddia edilen dönemin Atina'sında dinsizlik ve sapkınlıkla yargılanan Sokrates'in hazin sonu seçkinlerin tahakkümünden azade bir toplumun adalet ve yönetim zafiyetine mi işaret eder? Yoksa her ne kadar sayıca temsil kabiliyeti yüksek gönüllü yargıç-yurttaş uygulaması mevcutsa da, bu yargılamada ve siyasal hayatta genel eğilimi belirleyen bir seçkin güruhunun varlığından bahsedilebilir miydi? Bu soruların cevapları seçkinler kuramına ve demokrasi algısına açılan farklı kapılara giden yolları aydınlatabilir.

Sokrates'in toplumunun bu yönü yeryüzünde kurulmuş olan devletlerin en büyüğü sayılan Roma'nın hukukunda evrensel olarak tanımlanan yurttaşlığın filiyatta aristokratik ve oligarşik özellikler göstermesini akla getirmektedir. Kamu yaşamına ancak zenginleşip sınıf değiştirerek katılabilen yurttaş, aksi halde kendisini seçkinlerin alanından soyutlanmış asker yurttaş olarak görebilmekteydi (Schaneppe, 2005: 53-54).

Yine tarihi seyir düzleminde yol olarak demokrasi ve seçkinler ilişkisine bakıldığında 2002 Kasım ayında Amerika Birleşik Devletleri başkanlık seçimlerinde yaşananlar yakın bir zamandan mühim bir misali gözler önüne sermektedir. Bu vakıya öyle çarpıcıdır ki oğul Bush'un rakibi Al Gore karşısındaki sıkıntılı durumunun ancak A.B.D. Yüksek Mahkemesi tarafından Florida Eyaleti'ndeki oyların sayımının engellenmesiyle aşılabildiği iddialarını doğurmuştur. Seçkinlerin belirlediği başkan, demokrasinin katli pahasına ilk kez işletilen oyları sayma yasağı ile iktidar koltuğuna oturtulurken, gezegenimizin diğer ülkelerinde bu duruma emsal dahi olmayacak uygulamaları dillerine dolayan Avrupa'nın mühim basın organları bu konuda ortaya belirgin ve ısrarlı bir tavır koyamamışlardır (Canfora, 2003: 27). 2002 Yılı Amerika'sı için verilen bu misal akla C. Wright Mills'ın "İktidar Seçkinleri"nde anlattıklarını getirirken, verdiğimiz misalin pratik boyutu bu anlatının dahi sınırlarını zorlamaktadır. Mills'in düşüncelerine göre Amerikan toplumundaki seçkinlerin güç ve iktidarını idrak edebilmek için yaşananların tarihi seyrine ya da yetki sahiplerinin ifadelerine bakmak yeteli olmayacaktır. Bütün dengelerin arka planında geniş anlamıyla bürokrasi (ya da devlet hiyerarşisi), askeri hiyerarşi ve büyük şirketlerden oluşan üç ayaklı bir güç odağı mevcuttur (1974: 10-11).

Amerika'da ya da başka ülkelerde seçkinlerin iktidarı pahasına işlenen demokrasi cinayetleri ve bu bağlamda medyanın esareti toplumdaki dengeleri muhakkak ki güçsüz gruplar aleyhine değiştirmektedir. Aşılmaz görünen bu sarmal bahse konu güçsüz grupların her seferinde daha fazla dışlandıklarını ve siyasal alana daha fazla ilgisizleştirildiklerini düşündürmektedir.

Toplumdaki güç ilişkilerinin çoğulculuk, iktidar seçkinleri ve Marxist yaklaşım çerçevesi içinde ele alınabileceğini (Bahar, 253: 2005) düşündüğümüzde bunlardan iktidar seçkinleri ile alakalı olanını açıklarken Pareto'ya değinmemek mümkün

değildir. Her ne kadar “iktidar seçkinleri” kavramı 1956’dan bu yana Mills ile özdeşleşmiş olsa da Pareto’nun temel siyaset kuramı da yine seçkinler üzerinedir ve “Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü” adıyla bilinir. Kuramın özü toplumsal değişimi ve tarihsel gelişimi tortuların değişmezliği temelinde seçkinler üzerinden okumaktır. Eğer ki tortular değişime uğramaz ise tarih döngüsel olarak gelişecektir. Tortular kısmında bahsettiğimiz ilk iki tortu yenilikçilik ve muhafazakârlık davranışlarıyla, sıralı olarak toplumsal formlar üzerinde etki yaratacaktır. Toplumsal denge kimi zaman birinci tortunun ağırlıklı olduğu noktada kimi zaman ikincinin lehine değişecektir. Seçkinlerin dolaşımıyla ilgili Pareto’nun kendi cümleleri ise şöyledir:

Kısa aralıklar dışında insanlar her zaman bir seçkin azınlık tarafından yönetilmişlerdir. Seçkin (*elite*) kelimesini (*İt. aristocrazia*) en güçlü, en enerjik, kötülük kadar iyiliğe de yeteneği olan anlamında, etimolojik bağlam içinde kullandım. Oysa önemli doğal bir yasa nedeniyle seçkinler sürekli bu halleriyle devam edemez, tükenirler. Bu yüzden insanlık tarihi seçkinlerin durmadan devam eden yer değiştirme tarihidir. Biri yükselirken diğersinin alçalması gibi... Bu gerçek bir fenomendir fakat bize başka biçimde gözükebilir (Pareto, 2010: 35).

Seçkinlerle ilgili görüşleri okurken onlarda manevi, ahlaki, derin anlamlar aramamak gereklidir. Seçkini hayat mücadelesinde iyi not alan veya toplumsal hayat piyangosundan iyi bir numara seçen biri olarak değerlendirmek en doğrusudur. Bu anlayış doğrultusunda Pareto’da toplumsal seçkinlerin tamamı ve yönetici seçkinler olmak üzere iki seçkin tanımı mevcuttur. Pareto’nun esas üzerinde durduğu kesim dar anlamda yönetici seçkinlerdir. Bunlar sosyal ve siyasal alanda yöneticilik vasfını üzerinde taşıyan kimselerdir. Toplumlar ise seçkinlerin tabiatlarına göre şekillenirler. Seçkinler gücü elinde tutan kimseler olduğundan kitle iletişim araçlarına da hükmederler. Böylece az sayıda seçkin çoğunluğu itaat etmeye ikna eder ve belli konularda yanılmayı başarabilir. Netice itibarıyla meşru bir yönetim çoğunluğu az sayıdaki seçkine itaat etmelerinin yararına inandıran bir yönetimdir. Toplumsal hayatta meşruiyet toplumun inancından ibarettir (Aron, 2000: 364-366).

Machiavelli’nin aslanlar ile tilkiler arasında yaptığı ayrımın seçkinlere uyarlanış şekli “güç ve hile” ile ifade edilen yönetim araçlarını anlatır. Siyasal seçkinler iki gruba ayırarak olursak güç kullananları aslanlar, kurnazları da tilkiler olarak niteleyebiliriz (Vergin, 2008: 126). Aslanlar ikinci kategorideki tortular bakımından zengindirler. Aileye ve gruba sadakat, dayanışma ve yurtseverlik özellikleri ön plana çıkar. Tilkiler kurnazlıklarıyla çeşitli dolambaçlı yollara başvurarak, ekonomik ve politik kurumları denetleyerek amaçlarına ulaşırlar. Tilkiler ideoloji ve propagandayla değişik ve yeni fikirleri sürekli empoze edip gücü elde etmeye çalışırlar (Swingewood, 2010: 181).

Pareto eski seçkinlerin yerine geçmek için uğraşan ya da sadece gücünü arttırmak isteyen seçkinlerin bu amaçlarını hiçbir zaman kabul etmeyeceklerini, asıl amaçlarının

sadece bir seçkinler sınıfının tahakkümünü kurmak değil geniş halk kitlelerinin haklarını aramak olduğunu ilan edeceklerini ifade eder. Yeni siyasal seçkinler yerlerini aldığı anda ise kendi taraflarında olan geniş anlamdaki seçkinler sınıfına da kanatları altına alacaklardır. Misal olarak Fransız devriminde eski seçkinlerin düşüşü insani duyguların yükselmesi, yeni seçkinin yükselişi ise acizin kuvvetli karşısında hakkını araması olarak görünür (2010: 35-39). Ancak halk için değişen sadece gelip giden seçkinler ve onların siyasal dayanakları ya da formel görünüşleri olacaktır. Bu bağlamda seçkinlerin dolaşımı üç ana merhalede izah edilmektedir.

1. Krizin tırmanış döneminde olduğumuzu ispatlayan yükselen dini duyguların yoğunluğu
2. Eski seçkinin düşüşü
3. Yeni bir seçkinin yükselişi (Pareto, 2010: 39).

Pareto'nun dini kriz olarak bahsettiği şeyin bir bölümü iktidardaki seçkinlerin bağlı oldukları ve savundukları karşısında toplumda ön plana çıkan dini hassasiyetler ve dinleştirilen dönemseller duygular ve fikir akımlarıdır. Bunlar kimi zaman Protestanlık, yurtseverlik, milliyetçilik, kimi zaman sosyalizmdir. Aynı şekilde iktidardaki seçkinlerin de bağlı oldukları ve savundukları bir din mevcuttur. Bu dine dair veya din üzerinden yapılan birtakım uygulamalar –belki kısıtlamalar- da toplum nezdinde yeni bir dini krizin yaşanması üzerinde etkili olacaktır.

Seçkinler iktidarda oldukları süre içinde giderek güçsüzleşirler. Bu hem kendi açgözlülükleri yüzünden hem de onların karşısında sözde halkın haklarını arayan yeni seçkinlerin çabalarıyla gerçekleşir.

Seçkin iktidardan düşerken güç kullanmaya daha az eğilimli olduğu gibi milli mirası gaspetme konusunda hırsını sürdürür. Boyun eğmesi gerekli olan yerde boyun eğerek iktidarını sürdüren Roma ve İngiltere buna iyi bir misaldir. Ancak güçsüzleştiği halde imtiyazlarını korumak, belki de arttırmak için çaba sarf eden ve boyun eğmeyen Fransız seçkinleri 1789 devrimine imkân sağlamışlardır (Pareto, 2010: 61-62).

Dini krizlerin yükselişiyle ortaya çıkan ve iktidara sahip olan yeni seçkinler güç kullanmaktan çekinmeyen, cesur ve disiplinlidir. Halkın umutlarının yeşerten bir tazelik ve zindellik boy gösterirler. Birinci gruptaki tortular yeni seçkinlerin temsil ettiği tarafta sıklıkla görülür. Ancak iktidar koltuğuna oturduğu günden itibaren yeni seçkin de eski seçkinin egoizminden ve sömürsünden başka bir görüntü arz etmeyecektir. Gün geçtikçe yeni seçkin de kendinden önceki düşüşteki seçkinin yerini alacaktır.

Aslında bu dolaşım insanlık tarihini açıklamamanın bir yönteminden ibarettir. Tortular ve türevler davranış tarzlarına kültürlere göre açıklamalar getirirken eski seçkinin yerini

yeni seçkine bırakıyor olması sosyal mobilitenin bir tezahüründen ibarettir. Seçkinliği kalıtıma bağlamayan Pareto toplumun alt katmanlarından yeni bir seçkin zümrenin çıkacağını, onların da yeni seçkinlerin yerini alarak toplumun diğer kesimi adına –onlar üzerinde tahakküm kurarak da olsa- kararlar alabileceğini anlatmaya çalışır.

Pareto'nun kuramını daha açık bir ifadeyle özetleyecek olursak, söylenmesi gerek şey eski seçkinin düşüşünün ve yeni seçkinin yükselişinin tarihi bir döngüsellikten ibaret olduğudur. Yeni seçkin disiplinin, cesaretin timsalidir, yeni dinin temsilcisidir. Ancak tam da bu noktada öznel ve nesnel bakış açılarının birbirinde ayrılığını hatırlamak bizi yeni seçkinin konumunu düşünmeye iter. Öznel bakış açısıyla yeni ideolojinin peşinden koşan ve hatta kendini bu ülküye adanmış olan halk nesnel olarak yeni bir seçkinler güruhunun iktidarına hizmet emekten başka bir şey yapmaz. Öznel fenomen dinsizliğe karşı dini, sömürüye karşı halkın devrimini işaret etse de nesnel fenomen iki seçkin arasındaki çatışmadan başka bir şey değildir. Günün sonunda Pareto'nun umutsuzluğuyla söylenebilecek bir tek söz kalır. Toplumların tarihinde ülküler, fikirler, ideolojiler ve sistemler değişir, arka planda ise toplumu sömürmekten vazgeçmeyecek olan hayat piyngosundan şanslı numara çeken seçkinler yer değiştirir.

Pareto'nun seçkinlerin dolaşımıyla ilgili kuramına yapılan eleştiriler de olmuştur. Bunlardan bir tanesi de seçkinlerin yer değiştirmesinden bahsedilirken düşen ve yükselen seçkinin farklı sosyo-ekonomik katmanlardan gelip gelmediğinin belirtilmediği, bu sebeple de siyaset biliminde seçkin devşirimi (*elite recruitment*) denilen olgunun gerçekleşip gerçekleşmediğinin anlaşılamadığı şeklindedir. Bu da kuramın eksikliklerinden biri olarak ifade edilir (Turhan, 2000: 51). Eleştirinin kendi mantığı içinde tutarlı dayanakları olduğu aşıkâr. Ancak bu konuda Pareto'nun siyaset biliminde seçkin devşirimi olarak anılan kavramın içini doldurmak gibi bir niyetinin olduğunu, ya da kuramını oluştururken tam olarak bu kavramdan faydalandığını iddia etmek mümkün müdür? Görünen o ki Pareto, Machiavelli'nin de yaptığı gibi aslanlar ve tilkiler olarak sembolize ettiği seçkinlerin ağırlıklı olarak zekâ, güç ve şans çerçevesinde nitelediği özelliklerinin yerine sosyo-ekonomik niteliği dayatan bir kati bir ilave getirmekten geri durmakta ve katmanlar arası geçişin ucunu açık bırakmaktadır. Yeni seçkin daha akıllı, daha güçlü ya da daha zeki ve tabi ki bunların yanında daha şanslı olandır. Kimilerine göre bu durum olumsuz bir eleştiri kaynağı iken kimileri de bunu kuramın güçlü yanlarından biri olarak değerlendirebilecektir. Buradaki asıl mesele katmanlar arası geçişin mi yoksa seçkinlerin yer değiştirdiği bir ortamda sosyal değişimin ve toplumsal yapının mı esas alındığıdır.

Diğer yandan başka bir bakış açısına göre de bu kuram, toplumsal yapı ve değişimden ziyade zamanla zayıflayan seçkin tabakanın alt katmanlardan yeni fertleri dönüştürüp seçkin sınıfına katmasıyla süren döngüsel bir hareketi anlatır (Arslan, 2007: 8).

Böylece seçkin tabaka dinamizmini ve gücünü korumayı sağlayarak çeşitli inançları, ideolojileri ve fikirleri kullanarak sömürüyü sürdürecektir.

Buraya kadar anlatılanlar ışında Pareto'nun demokrasi sayesinde bir toplumun siyasal hayatında -seçkin azınlığın yerine- çoğunluğun iradesinin reel olarak tecelli edeceğine inancının olmadığını görmek mümkündür. Pareto'nun çalışmalarında seçkinlerin dolaşımıyla ilgili döngünün değişmeyeceği, diğer yönetim metotları ve ideolojilerin sadece bu döngüye hizmet edeceği konusunda yargıları varken geleceğe ilişkin de hiçbir umut belirtisi mevcut değildir.

Pareto gibi aynı dönem İtalya'sında toplumsal ve siyasal hayatla ilgili görüş bildirmiş kuramcılar Gaetano Mosca ve Roberto Michels de seçkinler üzerine fikirlerini açıklarken demokrasiyle kavgalı olmuşlar, demokrasinin imkanına ilişkin inançsızlıklarını yeri geldikçe dile getirmişlerdir. Onların başlıca iddialarına göre siyaset kurumu örgütlenme temelinde işlev görür ve bütün örgütlenmeler er ya da geç azınlık olan seçkinlerin hâkimiyetine geçer. Toplumların tarihi farklı politik yapıların tezahürü ile ilgili görünse de aslında seçkinlerin arka arkaya yer değiştirmesinden başka bir şey ifade etmez (Hook, 2008: 240).

Michels'in meşhur kuramı olan "oligarşinin tunç yasası"na göre demokratik görünüm arzeden yapılarda bile organizasyonun varlığı bir oligarşinin varlığına işaret eder. Zira bütün büyük örgütlenmeler oligarşi eğilimi göstermektedir. Kitle demokrasilerinde ferdin tek başlılığının bir anlam ifade etmediğini, ferdin ancak örgütler içinde işlev görebildiğini belirtir. Oligarşi ise azınlığın yönetiminden başka bir şey değildir. Azınlığın yönetimi ise bir tunç yasası olmakla kalmayıp her zaman ve sadece azınlığın çıkarlarının ön plana alındığı bir yönetim şeklidir (Slattery, 2011: 65). Adı ve şekli ne olursa olsun her örgütte aristokratik eğilimler mevcuttur (Vergin, 2008: 127). Uzunca bir süre Alman sosyalist hareketinin içinde bulunan Michels bu meşhur tezini ispatlamak adına Alman Sosyal Demokrat Partisi ile ilgili derin bir analiz de ortaya koymuştur. Araştırmasına örneklem olarak sol ve demokrat olduğunu iddia eden bir partiyi seçmesi, tutucu ve demokrasi karşıtı olduğu ileri sürülen sağ partilerin araştırma konusuna en başta ters düşmesi ile alakalıdır (Lipset, 2008: 14).

Örgütsüz çoğunluğun örgütlü azınlığın idaresi altında olacağını düşünen Michels'in Pareto'yla benzeşen tarafları olduğu gibi Pareto'dan farklı tarafları da vardır. Pareto'da yükselen ve düşen seçkinin analizi ferdi boyutta ele alınırken ve toplumsal değişim seçkinlerin dolaşımı üzerinden açıklanırken, Michels bunu örgüt temelinde ele alır. Organize olmuş bir topluluğun merkeze koyan Michels'in çalışmalarındaki ana gaye toplumsal hayatta eşitlik ve özgürlük konularına açıklık getirerek demokrasinin uygulanmadaki imkansızlığıyla alakalı tespiti yapabilmektir (http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=292&Itemid=1).

Siyaset seçkinlerini Pareto gibi daha çok ferdi niteliklere göre analiz eden dönemin diğer

kuramcı ise Mosca'dır. Mosca'nın çalışmalarının bir bölümünde gerek değinilerek, gerekse ima edilerek üzerinde durulan seçkinler kuramı, sonrasında Pareto tarafından özel olarak üzerinde çalışılan ve geniş şekilde izah edilen bir konu olması sebebiyle kuramın kurucuları olarak literatürde ikisinin adı geçmektedir. Her iki kuramcı da Marxist düşüncedeki sınıfsız toplum yapısının olabirliğine karşı çıkararak yönetilen ve yöneten ayrımın gelecekte de varlığını sürdüreceği ana temasıyla fikirlerini sunmuşlardır. Onlar devrimlerin sadece bir seçkinin gitmesine ve yerine başka seçkinin gelmesine hizmet edeceğini öne sürerler (Slattery, 2011: 88).

Mosca'nın ilk eseri "*Teorica dei Governi e Governo Parlamentare*" (1884) yaşadığı dönemin İtalya devlet politikasına karşı antiparlamenter bir karşı duruşu temsil etmektedir. Bu çalışması ile hakiki özgürlük ile demokrasi miti arasındaki farkı formüle etmeye başlamıştır. İkinci ve en önemli eseri olan "Yönetici Sınıf" 1896 da yayınlanmıştır, 1922'de ise genişletilmiş ikinci baskısı çıkmıştır. Örgütlenmiş olan azınlığın çoğunluk üzerinde her zaman güç sahibi olduğunu ettiği temel kuramını bu kitapta sunmuştur. Kurama göre yönetici azınlık çoğunluğun genel ideallerine uygun bir politik formül geliştirerek gücü elinde tutar. Bu politik formül "*demokrasi miti*"dir. Mosca demokrasiye yaptığı atfın ardından çalışmasını iktidarın paylaşımı ve sosyal denge üzerinden sürdürür. O'na göre iktidar sözkonusu olduğunda iki grup çatışacaktır. Bunlardan birincisi gücü elinde tutmak isteyen ve meşruiyetini soyluluklarına başlayan yönetici seçkinlerdir. İkincisi ise güncel politik süreci kontrol eden, çoğunluğu da arkasına almış olan yeni liderlerdir. Bu çatışma seçkinlerin dolaşımı diye ifade edilen kavramın tezahüründen başka bir şey değildir (<http://www.enotes.com/gaetano-mosca-criticism/mosca-gaetano>).

Mosca'nın yaklaşımını biraz daha irdeleyecek olursak O'nu "Siyaset Biliminin Temelleri" adlı kitabında konuyu nasıl başlatıp nereye bağladığını daha açık şekilde görebiliriz. Mosca politik yönetici sınıf kuramını açıklarken söze hükümet biçimlerinin iki geleneksel sınıflamasını anlatarak başlar. Bunlardan biri Aristo'nun ileri sürdüğü egemen güçlerin tek bir kişinin, sınırlı bir sınıfın ya da vatandaşların tamamının elinde olduğu monarşiler, aristokrasiler ve demokrasilerdir. Diğer ise Montesquieu'nun ileri sürdüğü hiçbir imtiyaz, sınıf, kanun ve teamüle bağlı olmayan tek bir hükümdarın mutlak hâkimiyetinde olan zorbalık rejimleridir. Bunların her ikisi de belli dönemlerde ve coğrafyalarda uygulanmış, sınırlı, kusurlu ve modern zamanlarla uyumayan sistemlerdir. Bir memurlar idareci sınıfın yardımı olmadan tek bir kralın milyonlarca insanı yönetmesi mümkün olmayacağı gibi örgütlü bir azınlık olmadan demokrasinin de işleminin imkansız olduğunu düşünür (Mosca, 2005: 244-245). Bu sebeple kendisinin yeni metot olarak sunduğu ancak daha önce de Machiavelli, Rousseau, Guicciardini ve Saint Simon'un yazılarında bahsettiği bir yöntemden bahseder.

Yeni yöntemin ilk sonuçlarından biri 1884'ten başlayarak "politik formül" diye adlandırılan nesnel kavramın doğuşu oldu. Bu nesnel kavramdan alt bir kültür düzeyine erişmiş ülkelerde dahi, idaeici sınıfın o ülkede belli bir kavim tarafından genel olarak kabul edilen bir inanç ya da bir duygu üzerine kurularak haklı göstermesi anlaşılır. Bu duygular yerine göre kavmin ya da Tanrı'nın varlığı kabul edilen iradesi, ayrı bir millet ya da seçkin kavim olma bilinci, bir hanedana olan geleneksel bağlılık ya da gerçekten veya görünürde olağanüstü kimseye beslenen güven olabilir.

Doğal olarak her politik formülün o kavmin entelektüel ve moral yetişkinlik derecesiyle ve benimsediği çağla ahenk içinde olması gereklidir. Dolayısıyla bu formülü belirli bir zamanda konu edinen kavmin dünya anlayışına uygun olması ve bu kavme mensup bütün bireyler arasında manevi bir bağ meydana getirmesi gereklidir.

Bu durumda bir politik formül herhangi bir nedenle eskir ve dayandığı ilkelere olan inanç gevşerse bu, politik idareci sınıfta ciddi değişikliklerin çok yakın olduğuna işarettir (Mosca, 2005: 246).

Kendi sözlerinden de anlaşılacağı üzere Mosca'nın fikirleri Pareto'nunki ile ciddi anlamda benzerlik gösterir. Pareto'da bahsedilen din kavramı Mosca'da politik formül içinde kendini göstermektedir. Her ikisinde de nesnel durum mevcut yönetici seçkin sınıfın varlığını koruma veya yeni bir seçkin sınıfın iktidarı ele geçirme çabasından ibarettir.

Mosca'nın Pareto ve Michels ile hemen hemen aynı çizgideki demokrasi anlayışı liberal devletin işleyiş şekliyle alakalı tartışmasında " ... liberal kurumların karşılaştıkları en büyük tehlike oy hakkının nüfusun en kültürsüz tabakaları tarafından kullanılmasına verdiği sonuçlarda gizlidir" (Mosca, 2005: 250-251) şeklinde keskin bir cümle ile karşımıza çıkmaktadır. Pareto'da görülen uygulanan demokrasi ile ideal demokrasi ayrımı Michels'te açıktan demokrasi yanlılığı olarak fark edilirken Mosca'da durum çok daha farklıdır. Mosca önceleri demokrasi karşıtı iken faşizm tecrübesinden sonra demokrasi tarafında fikir değiştirenlerdendir (Delican, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/view/13423>)

Mosca, kuramını tamamlarken en ideal politik rejim tanımlamasını da açıkça yaparak bir adım daha ileri gitmiştir. O'na göre in iyi politik rejim karma düzendir. Bu sistem içinde ne otokratik, ne de liberal bir yönetim görülür. Burada aristokratik eğimin yavaş şekilde toplumun bütün katmanlarını kendi bünyesine katıp içselleştirerek yenilenen bir seçkinler sınıfının varlığı söz konusudur. Ayrıca toplumsal dengenin tam olarak sağlanabilmesi için dini iktidarla siyasi iktidarın ayrıştığı, ekonomik yönetimin tamamen politik liderlerin elinde bulunduğu, politik seçkinliğe çıkan yolun ise kültüre ve teknik alt yapıya dayandığı bir yol izlenmesi gerektiğini de belirterek çalışmasını tamamlar (Mosca, 2005: 253-254).

Bu bağlamda, Pareto'da görülen seçkinlerin dolaşımıyla sömürünün devam edeceğine dair umutsuzluk, Mosca'da doğrudan bir seçkin hakimiyetli politik rejim önerisiyle fark yaratmaktadır. Bunun yanında Pareto'da sıklıkla dillendirilen denge arayışı Mosca'da da göze çarpmaktadır. Pareto'da bahsedilen duyguların etkisiyle mantıklı olmayan davranışlar gösteren halkın seçkinler tarafından yönlendirilmesi neticesi demokrasiye olan inanç kaybı Mosca'da kültürsüz tabakaların oy kullanma özgürlüğüyle başlayan süreçte dile getirilmektedir.

Aslında seçkinler kuramının uzantısında görüşleri olan bir başka düşündür de Schumpeter'dır denebilir, demokrasilerin işleyişinde halkın katkısının siyasal seçkinlerin katkısıyla kıyaslanmayacak seviyelerde olduğunu iddia eder. Ancak Vergin'e göre Schumpeter'ın görüşleri özgür rekabet ortamına vurgu yapan çoğulcu ve özgürlükçü toplum düzeninden yana olan rekabetçi seçkincilik kapsamına girdiğinden O'nun seçkinciliği demokrasiyi öteleyen bir bakış açısına sahip değildir (2008: 134).

Netice Yerine

Anthony Giddens, "İktidar kullanımına sık sık mücadele eşlik eder; bunun nedeni ikisi arasında mantıksal bir ilişki olması değil, iktidarın uygulandığı koşullarda aktörlerin çıkarlarının çakışmamasıdır" (2001: 223) derken doğrudan Pareto'ya bir gönderme yapmıyordu belki. Öyle ki birbirleriyle mücadele eden seçkinlerin farklı mecralardaki çıkarları esas iken ferdin devletle olan çıkar çatışması ya da sınıfsal çıkar çatışmaları sırada beklemektedir. Giddens'in işaret ettiği noktayı bizler Pareto'nun kuramında seçkinler arasındaki bitip tükenmez iktidar mücadelesinde görürüz.

Öte yandan Weber'in rasyonel hareket eden ideal tipinden de eser yoktur Pareto'nun fert ve toplum anlayışında. Mantıklı olmayan davranış rasyonel insanın hesaplı hareketlerine galebe çalmıştır. Duygular tortuların arkasında itici ve yaratıcı bir güç olarak belirirken, mantıklı olmayan davranışa türevlerle rasyonel ve/veya meşru kılıflar bulunmaktadır. Türevler, nesnel plandan öznel alana kaçışın ve tabi ki gerçeklikten ötelere doğru yolculuğun dayanılmaz hafifliğini yaşatacak, insan aklının üzerinde naif bir yelpaze misali serinlemeler sağlayacaktır.

Pareto'nun sosyolojisinde çatışmacı bir bakış açısı ile denge arayışı rahatlıkla hissedilebilir. Birincil ve ikincil tortuların karşılıklı olarak toplumsal hayatta etki sahibi olmaları ile eski ve yeni seçkinin bitip tükenmez mücadelesi bize bunu gösterir. Her çatışma bir değişime, her değişim yeni bir dengeye gebedir. Kuramda görülen denge arayışı ise Parsons'ın sistem kuramındaki durumu anımsatırken, çatışmacı yanı ise bize Dahrendorf'un düşüncelerini çağırıştırır.

Çatışmacılık açısından Pareto, Dahrendorf'un konuya yaklaştığı gibi yaklaşmaz.

İktidardaki seçkinlerin düşüşünde grup çatışmalarının rolünden ziyade Pareto'nun kuramında odak noktası bir seçkin grubun düşmesi ve yerini başka bir seçkin grubun almasıyla sınırlıdır (Lopreato, 1971: 33). Bu değişim sürecinde halkın sömürülen konumu değişmemektedir.

Marx'ın sınıfsız toplum hayali Pareto'da zerre ehemmiyet kesbetmez. Zira -kendisi açıkça dile getirmese de- anlaşılmaktadır ki halk onun gözünde güdülen bir koyun sürüsünden ibarettir. İşte tam da bu nokta da çobanlık vazifesini seçkinlere verir. Toplumsal değişim eski ve yeni seçkinin iktidar mücadelesinin bir tezahürüdür. Gelen ve giden seçkin daima halkın servetini sömürür. Bu sömürünün devam edeceği fikri onun çalışmalarında umutsuzlukla ifade edilse de sözlerinde seçkinlerin olmadığı bir toplum hayaline de rastlanmaz.

Ve tabii ki demokrasi de O'nun toplumsal değişime bakış açısı sayesinde kendine düşen nasibi alır. Seçkinlerin dolaşımı ile tecelli eden sosyal değişimde halk, yönlendirilen ve hatta kandırılan bir grubu temsil eder. Pareto'ya göre aslanan seçkin bir grubun varlığı ise demokrasinin işleyişi kulağa hoş gelen bir retorikten başka ne olabilirdi?

Ancak tıpkı Mosca gibi Pareto da seçkinler kuramına belki de en ciddi eleştiriyi demokrasiye olan inançsızlığı ve seçkinlerin iktidarının determinist izahı yönünden almıştır. Kaldı ki seçkin kesimin ya da yönetici kesimin kimlerden ve nasıl oluştuğu konusunda sarıh bir tarifin yapılmadığı düşünülmektedir. Yine Mosca ile birlikte olmak üzere Faşizmin öncülüğüyle itham edilmiş olan Pareto'nun fikirlerinin ideolojik yönüyle bilimsel yönünü ayırmanın pek kolay olmadığı şeklinde karşıt görüşler de mevcuttur (Kapan, 2009: 129-130).

Demokrasi, sosyalizm, hümanizm, Protestanlık ve daha niceleri... Pareto'ya göre bunların hepsi sadece ve sadece yeni seçkinin gelişi için tırmanması gereken dini krizin nesnelere. Günün sonunda şu veya bu şekilde; fikirlerle, ideolojilerle, sistemlerle ve dinlerle birlikte eski ve yeni seçkinler yer değiştirir, halk için sömürü ise sonsuza dek sürer gider.

Kaynakça

- Arslan, A. (2007). Elit Sosyolojisi. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Aydın, M. (2010). Bilgi Sosyolojisi. İstanbul: Açılım Kitap.
- Aron, R. (2000). Sosyolojik Düşüncenin Evreleri. çev. Korkmaz Alemdar. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Bahar, H.İ. (2005). Sosyoloji. Ankara: Usak Yayınları.
- Canfora, L. (2003). Demokratik Retoriğin Eleştirisi. çev. Durdu Kundakçı. Ankara: Dost Yayınevi.
- Eflatun (1999). Sokrates'in Müdafaası, çev. Niyazi Berkes. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Giddens, A. (2001). Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori. İstanbul: Metis Yayınları.
- İnanç, H. (2005). Faşizmin ve Sosyalizmin Sosyopolitik Kökenleri: Marx Pareto Mukayesesi. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Kapan, M. (2009). Politika Bilimine Giriş. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Lopreato, J. (1971). Wilfredo Pareto. New York: Thomas Y. Crowell Co.
- Mosca, G. (2005). Siyaset Biliminin Temelleri. çev. Hasan İlhan. Ankara: Alter Yayınevi.
- Mills, C. W. (1974). İktidar Seçkinleri. çev. Ünsal Oskay, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Pareto, V. (1966). Sociological Writings. London: Pall Mall Press Ltd.
- Pareto, V. (2010). Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü Kavramsal Bir Sosyoloji Uygulaması. çev. Merve Z. Doğan. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Parsons, T. (1949). The Structure of Social Action. Glencoe Illinois: McGraw- Hill Book Company Inc.
- Ritzer, G. (2013). Modern Sosyoloji Kuramları. çev. Himmet Hülür. Ankara: De Ki Basım Yayınları.
- Samuels, W. J. (2012). Pareto on Policy. New Jersey: Transaction Publishers,.
- Schanepfer, D. (2005). Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki İle İlişki. çev. Ayşegül Sönmezay. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi.
- Slatery, M. (2011). Sosyolojide Temel Fikirler. çev. Ümit Tatlıcan vd. İstanbul: Sentez Yayınevi.
- Swingewood, A. (2010). Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi. çev. Osman Akınhay, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Turhan, M. (2000). Siyasal Elitler. Ankara: Gündoğan Yayınevi.
- Turner, J.H. Leonard Beeghley. Charles H. Powers. (2010). Sosyolojik Teorinin Oluşumu. çev. Ümit Tatlıcan. İstanbul: Sentez Yayınevi.
- Ülgener, S.F. (2006). Zihniyet ve Din. İstanbul: Derin Yayınevi.
- Vergin, N. (2008). Siyasetin Sosyolojisi. İstanbul: Doğan Kitap.

- Busino, G. (2000), The Signification of Wilfredo Pareto's Sociology. *Revue Européenne Des Sciences Sociales*, Tome XXXVIII, 2000, N° 117, pp. 217-228, URL : <http://ress.revues.org/730>. (Erişim Tarihi: 05.01.2014).
- Hook, S. (2008). *The Hero in History*. New York: Cosimo Inc. , <http://books.google.com/books> (Özgün eser 1943 tarihli). (erişim: 14 Mayıs 2012).
- Lipset, S.M. (2008). Robert Michels Demokrasi ve Oligarşinin Tunç Kanunu. çev. Toker Dereli. <http://www.calismatoplum.org/sayi19/michels.pdf>. (erişim tarihi: 29 Eylül 2013).
- Keskin, A. Tarih Seçkinler Mezarlığıdır: Elit Sosyolojisi. http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=292&Itemid=1. (erişim: 14 Mayıs 2012).
- <http://www.enotes.com/gaetano-mosca-criticism/mosca-gaetano>. (erişim tarihi: 12 Mayıs 2012)
- Delican, M. (2000). Elite Theories of Pareto Mosca and Michels. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. sy. 44-44. <http://www.journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/sosvalsiyaset/article/view/13423>. (erişim tarihi: 29 Eylül 2013)